

“QANDLI DIABETNING KLINIK KECHISHI VA TIBBIY-BIOLOGIK ASOSLARI”

Mavlonov Anvarjon Asliddin o‘g‘li
Samarqand davlat tibbiyot universiteti
Pediatriya fakulteti 107-guruh talabasi
Telefon raqam: +998930792106

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola *Diabetes mellitus* (qandli diabet) kasalligining zamonaviy tibbiyotdagi ahamiyatini yoritishga bag‘ishlangan. Unda kasallikning kelib chiqish omillari, rivojlanish mexanizmlari hamda organizmda yuzaga keltiradigan patologik o‘zgarishlari tizimli ravishda bayon etilgan. Maqolada qandli diabetning asosiy klinik ko‘rinishlari, uning turli shakllari va ular o‘rtasidagi farqlar ilmiy tahlil asosida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, kasallikni aniqlashda qo‘llaniladigan diagnostik usullar, zamonaviy davolash yondashuvlari hamda asoratlarning oldini olish choralariga alohida e‘tibor qaratilgan. Tadqiqot davomida sog‘lom turmush tarzining o‘rni, to‘g‘ri ovqatlanish va jismoniy faollikning ahamiyati asoslab berilgan. Maqolada keltirilgan ma‘lumotlar xalqaro tibbiy tashkilotlar, jumladan *World Health Organization* va *American Diabetes Association* tavsiyalariga tayanadi. Mazkur ish qandli diabet haqida tizimli bilimberish, uning oldini olish va nazorat qilish bo‘yicha ilmiy asoslangan tushunchalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar. Qandli diabet, giperglikemiya, insulin yetishmovchiligi, metabolik buzilishlar, diagnostika usullari, insulin terapiyasi, diabet asoratlari.

Kirish.

Hozirgi davrda surunkali kasalliklar orasida yetakchi o‘rinlardan birini egallayotgan *Diabetes mellitus* (qandli diabet) inson salomatligiga jiddiy xavf tug‘diruvchi patologik holatlardan biridir. Ushbu kasallik organizmda moddalar almashinuvining murakkab buzilishlari bilan kechib, ayniqsa uglevod almashinuvining izdan chiqishi natijasida qonda glyukoza miqdorining doimiy ravishda oshib borishi bilan tavsiflanadi. Qandli diabetning rivojlanishida insulin gormonining mutlaq yetishmovchiligi yoki nisbiy yetishmovchiligi muhim rol o‘ynaydi. Natijada hujayralar energiya manbai sifatida glyukozadan to‘liq foydalana olmaydi va bu esa turli tizim hamda organlarning funksional buzilishiga olib keladi. Kasallikning uzoq muddat davom etishi esa organizmda qaytarilmas patologik o‘zgarishlarni yuzaga keltirishi mumkin. So‘nggi o‘n yilliklarda ushbu kasallikning tarqalish darajasi sezilarli darajada ortib borayotgani qayd etilmoqda. *World Health Organization* tomonidan keltirilgan ma‘lumotlar ham qandli diabetning global miqyosda dolzarb muammo ekanligini

tasdiqlaydi. Ayniqsa, urbanizatsiya, noto‘g‘ri ovqatlanish odatlari va jismoniy faollikning pasayishi ushbu kasallikning keng tarqalishiga xizmat qilmoqda.

Shu bois qandli diabetni chuqur o‘rganish, uning rivojlanish mexanizmlarini aniqlash hamda samarali profilaktika va davolash choralarini ishlab chiqish zamonaviy tibbiyotning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada ushbu kasallikning asosiy jihatlari ilmiy yondashuv asosida yoritiladi.

Asosiy qism.

Buyuk tabib Ibn Sina o‘zining mashhur asari “Al-Qonun fi’t-Tibb” (The Canon of Medicine)da qandli kasalliklarga o‘xshash holatlarni alohida ta’riflab o‘tgan. U siydikning ortiqcha ajralishi, kuchli chanqash va zaiflik kabi belgilarni organizmda “moddalar muvozanati buzilishi” bilan izohlagan. Ibn Sino kasallikni davolashda parhez, hayot tarzini tartibga solish va tabiiy dorivor vositalardan foydalanishga katta e’tibor bergan. Uning qarashlari hozirgi zamonaviy diabetologiyada ham tarixiy asos sifatida muhim ahamiyatga ega.

Kasallikning kelib chiqish sabablari

Diabetes mellitus murakkab tabiatga ega bo‘lgan metabolik buzilish bo‘lib, uning rivojlanishi bir nechta omillar ta’sirida shakllanadi. Kasallikning 1-tip shakli ko‘proq autoimmun jarayonlar bilan bog‘liq bo‘lib, bunda organizmning immun tizimi oshqozon osti bezidagi insulin ishlab chiqaruvchi hujayralarni yo‘q qiladi. 2-tip diabet esa insulin yetarli bo‘lsa ham, organizm to‘qimalarining unga sezgirligi pasayishi natijasida rivojlanadi. Kasallikni keltirib chiqaruvchi asosiy omillar sifatida irsiy moyillik, semizlik, jismoniy faollikning pastligi, uzoq davom etuvchi stress va noto‘g‘ri ovqatlanish odatlari qayd etiladi.

Rivojlanish mexanizmi (patogenezi)

Diabet rivojlanishida asosiy buzilish glyukoza almashinuvining izdan chiqishi hisoblanadi. Insulin yetishmovchiligi yoki uning samaradorligining pasayishi natijasida glyukoza hujayra ichiga kira olmaydi va qon tarkibida to‘planadi. Bu holat giperglikemiya deb ataladi. Uzoq davom etgan giperglikemiya qon tomirlar endoteliasiga salbiy ta’sir ko‘rsatib, ularning shikastlanishiga olib keladi. Natijada mikrotsirkulyatsiya buziladi va turli a’zolarida degenerativ o‘zgarishlar rivojlanadi. Shu sababli diabet nafaqat endokrin, balki tizimli kasallik sifatida ham qaraladi.

Klinik ko‘rinishlari

Kasallikning belgilari uning rivojlanish darajasi va turiga qarab turlicha namoyon bo‘ladi. Eng ko‘p uchraydigan simptomlar:

1. Doimiy chanqash hissi (polidipsiya)
2. Siydik ajralishining ko‘payishi (poliuriya)
3. Ishtahaning ortishi (polifagiya)

4. Tez charchash va holsizlik

5. Ko‘rish qobiliyatining pasayishi yoki xiralashishi

1-tip diabetda bu belgilar tez va keskin rivojlansa, 2-tip diabetda ular asta-sekin paydo bo‘lib, uzoq vaqt sezilmay qolishi mumkin.

Diagnostik yondashuvlar

Qandli diabetni aniqlash laborator tekshiruvlar asosida amalga oshiriladi. Eng muhim ko‘rsatkichlardan biri qonda glyukoza darajasining oshishidir. Bundan tashqari, kasallikni aniqlash va nazorat qilishda glikozillangan gemoglobin (HbA1c) muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u so‘nggi 2–3 oylik glyukemik holatni aks ettiradi. Shuningdek, glyukoza tolerantlik testi ham yashirin shakllarni aniqlashda qo‘llaniladi. Bu usullar kasallikni erta bosqichda aniqlash imkonini beradi.

Davolash tamoyillari

Qandli diabetni davolash uzoq muddatli va kompleks yondashuvni talab qiladi. Asosiy maqsad qon glyukoza darajasini me‘yoriy diapazonda ushlab turish va asoratlarning oldini olishdir. 1-tip diabetda asosiy davolash usuli insulin terapiyasi hisoblanadi. Bemorlar insulin preparatlarini muntazam qabul qilib borishi va glyukoza darajasini doimiy nazorat qilishi zarur. 2-tip diabetda esa birinchi navbatda hayot tarzini o‘zgartirish muhim o‘rin tutadi. Bu jarayonga sog‘lom ovqatlanish, uglevodlarni cheklash va jismoniy faollikni oshirish kiradi. Zarurat tug‘ilganda metformin kabi gipoglikemik preparatlar qo‘llaniladi, ayrim hollarda insulin ham buyurilishi mumkin.

Asoratlar va ularning rivojlanishi

Kasallik nazoratsiz qolgan holatlarda organizmda bir qator og‘ir asoratlar rivojlanadi. Eng ko‘p uchraydiganlari:

1. Yurak-qon tomir tizimi kasalliklari
2. Buyrak faoliyatining buzilishi (nefropatiya)
3. Ko‘z to‘r pardasi shikastlanishi (retinopatiya)
4. Periferik asab tizimi zararlanishi (neyropatiya)

Bu asoratlar bemorning hayot sifatini keskin pasaytiradi va nogironlikka olib kelishi mumkin.

Profilaktika choralari

Qandli diabetning oldini olish va uning rivojlanishini sekinlashtirish uchun sog‘lom turmush tarzi muhim ahamiyatga ega. To‘g‘ri ovqatlanish, muntazam jismoniy mashqlar, tana vaznini me‘yorda ushlab va stressni kamaytirish kasallik xavfini sezilarli darajada pasaytiradi. Shuningdek, muntazam tibbiy ko‘riklardan o‘tish va glyukoza darajasini nazorat qilish kasallikni erta aniqlash imkonini beradi.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, Diabetes mellitus zamonaviy tibbiyotda keng tarqalgan, uzoq davom etuvchi va ko‘p tizimlarga salbiy ta‘sir ko‘rsatadigan surunkali metabolik kasalliklardan biridir. Uning rivojlanishi asosan insulin gormoni yetishmovchiligi yoki uning organizm to‘qimalariga ta‘sirining buzilishi bilan bog‘liq bo‘lib, natijada qonda glyukoza darajasi doimiy ravishda yuqori bo‘lib qoladi. Kasallikni erta aniqlash va o‘z vaqtida to‘g‘ri davolash bemorning hayot sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi hamda og‘ir asoratlar rivojlanishining oldini oladi. Shu bilan birga, glyukoza darajasini muntazam nazorat qilish, sog‘lom ovqatlanish va jismoniy faollikni oshirish diabetni boshqarishda eng muhim omillar hisoblanadi. Agar kasallik nazoratsiz qoldirilsa, yurak-qon tomir tizimi, buyraklar, ko‘z va asab tizimi kabi muhim organlarda jiddiy asoratlar rivojlanishi mumkin. Shu sababli profilaktika choralari va muntazam tibbiy tekshiruvlar diabetning oldini olish va uning oqibatlarini kamaytirishda asosiy ahamiyatga ega. Umuman olganda, qandli diabetni nazorat qilish faqat tibbiy muammo emas, balki insonning butun hayot tarzi bilan bog‘liq kompleks jarayon hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Health Organization. Diabetes Fact Sheet. Geneva: WHO, latest edition.
2. American Diabetes Association. Standards of Care in Diabetes. Clinical Practice Guidelines.
3. Centers for Disease Control and Prevention. National Diabetes Statistics Report. Atlanta: CDC.
4. The Canon of Medicine — Al-Qonun fi‘t-Tibb, kasalliklar va ularning klinik belgilari bo‘yicha tarixiy manba.
5. Ibn Sina — tibbiyot rivojiga oid ilmiy-tarixiy qarashlar.
6. Guyton & Hall. Textbook of Medical Physiology. Elsevier.
7. Robbins & Cotran. Pathologic Basis of Disease. Elsevier.